

הרב צבי א' סלושץ

ביאורים וביורוי דינים בהלכות שביעית

א. קדושת פירות שביעית ואיסור הפסד

1. האיסור להשחית ולהפסיד פירות שביעית

האיסור להפסיד פירות שביעית נלמד מהכתוב: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (ויקרא כ"ה, ו), ודרשו: "לאכלה - ולא להפסד" (פסחים נב, ע"ב); "לאכלה - ולא לשריפה" (בכורות יב, ע"ב). מכאן שפירות שביעית אסור להפסידם ולאבדם, והמפסידים עובר בעשה, כי הלאו של איסור לאבדם בא מכלל עשה "לאכלה" ולא הבא מכלל עשה הרי הוא עשה¹. זהו לשיטת הרמב"ן המונה בכלל רמ"ח מצות עשה גם את מצות אכילת פירות שביעית. וכך לשון הרמב"ן (במצוה ג' ממצוות עשה שהוסיפם):

"שאמרה תורה בפירות שביעית ויהיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ודרשו לאכלה - ולא לסחורה (בכורות שם; עבודה זרה סב, ע"ב). ודבר זה תורה הוא... ונכפלה זו המצוה באמרו יתעלה ויאכלו אביוני עמך (שמות כ"ג, יא), שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם כאמרו בלקט ושכחה, אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום". ולדעת בעל "מגילת אסתר" שם, שהרמב"ן סובר שאכן מצוה לאכול פירות שביעית, ופשיטא שאסור להפסידם.

ואף לשיטת הרמב"ם שלא כלל עניין זה של אכילת פירות שביעית במניין המצוות שלו, ולפי מה שכתב בספר "חזון איש" (סימן יד סעיף י') שמחלוקתם של הרמב"ם והרמב"ן היא רק בשאלה אם יש למנות בכלל מניין תרי"ג מצוות את האיסור לסחור בפירות שביעית הנלמד מפסוק זה, אבל לעניין אכילה לפי שיטת שניהם אין מצוה לאכול פירות שביעית. מכל מקום איסור הפסד פירות שביעית הוא פועל יוצא הנלמד ממה שהתורה קראה לפירות שביעית קודש, כמו שאמרו בירושלמי (שביעית פרק ד' הל' ז'): "כי יובל היא קדש תהיה לכם" (ויקרא כ"ה, יב) - "מה היא קודש אף תבואתה קודש". ופירש "פני משה" שהירושלמי לומד מיתור המלה "הוא" בפסוק, לרמוז מה בשנת היובל הארץ קדושה אף גידוליה נקראים קודש. והיות ושנת היובל ושנת השמיטה הושוו ביניהם, לכן יש לנהוג בפירות שגדלו בשנה השביעית בקדושה, ולפיכך לא ניתנו אלא לאכילה ולא להפסד.

1. וראיתי בספר "כרם ציון השלם" (אוצר שביעית) בעמ' קנ"ח שהביא בשם הגרי"א הרצוג, שהדרשה לאכלה ולא להפסד אף שנחשב לעשה יש בו דין לא תעשה רק שאין לוקין עליו משום דהאיסור בא מכלל עשה, אבל לא שהוא עשה ממש עיין שם.

ובתלמוד בבלי גם למדו מפסוק זה דרש דומה: "מה קדש תופס דמיו אף שביעית תופסת את דמיה" (סוכה דף מ, ע"ב). וגם לאחר חילול או מכר² נשארים הפירות בקדושתם שנאמר: "תהיה - הוייתה תהיה" (כדאיתא שם בסוכה). וכל קודש צריך שימור שלא יופסד, כנלמד מתרומה שצריכה שימור שלא תאבד ותופסד מאכילה כמו ששינו בסוכה (דף לה, ע"ב) וברש"י שם ד"ה שמפסידה.

אולם קדושת פירות שביעית קלה מתרומה שאין איסור להפסידם אלא בידים, אבל אין איסור שהפרי יפסד מאליו, על כן גרם הפסד מותר. ואין דינם כדן תרומה שצריך שימור חמור ואסור לגרום לה הפסד, כנלמד מהפסוק "משמרת תרומותי" (במדבר י"ח, ח) כמבואר בפסחים דף לד, ע"א וברש"י שם.

לפי זה גבי שביעית שאמרה תורה "תשמטנה ונטשת" (שמות כ"ג, יא) ומכתוב זה התורה מחייבת את בעלי השדות להפקיר את הפירות, הרי זה גילוי שלא צריך שימור שלא יתקלקלו הפירות מעצמם או ע"י בעלי חיים. אי"כ מבואר מכאן שאין איסור לאבד פירות שביעית ע"י גרמה, והטעם כפי שהוסבר שפירות שביעית אין בהם דין שמירה כמו בתרומה והקדש שכתוב בהם "משמרת תרומותי"³.

2. הפסד פירות שביעית ע"י אכילה שאינה רגילה

בענין שימוש בפירות שביעית שלא בדרך הרגילה, ראה במשנה פרק ח' דשביעית משניות א-ב ושם בירושלמי, ששימוש כזה אסור בפירות שביעית. וכתב הר"ש שם (במשנה ב') שכל השימושים האלה נאסרו מטעם "לאכלה ולא להפסד".

איסור הפסד פירות שביעית הוא גם כאשר הפירות עדיין על העץ, ולכן אסור לקצוץ אילן מניב פרי בשעה שפירותיו עדיין באילן⁴. כן אסור לקטוף פרי בוסר מכיוון שע"י כך מונע מהפרי להתבשל, ואפילו אם רוצה לאוכלם בוסר - אסור. הלכה זו נלמדת ב"תורת כהנים" ("יספרא") פרשה ט', י' מהפסוק "תהיה כל תבואתה לאכול" (ויקרא כ"ה, ז) - "מלמד שאין נאכלת אלא תבואה"⁵, מכאן אמרו: מאימתי אוכלין

2. השווה דברי הירושלמי מעשר שני פרק א' הלכה א': "אמר ר' יודן מכירתה של שביעית זוהי חילולה".

3. וכן מוכח מירושלמי שביעית פ"ז הלכה א' המתיר להעלות ירק על הגג ולהניחו שם בשמש שיתייבש ויפסד. וכן שם בפרק ט' הלכה א' שמותר לחבוט בעלי צמח הקיניס (הקרוי ארטישוק) שלא יצמחו עד שהם מתייבשים ונובלים מאליהם. וראה בספר "שמיטה כהלכתה" להגר"מ שטרנבוך, פרק שישי סעיף ג' וסעיף ה' שהביא ראיות מכמה פוסקים לכאן ולכאן אם מותר לגרום הפסד לכתחילה לפירות שביעית.

וראה עוד בספר "שבת הארץ" להגראי"ה קוק, קונטרס אחרון אות כ"ב שכתב: "ראוי לעורר שאין למלא כוס הבדלה מ"יין של שביעית יותר ממידתו לסימן ברכה, שנשפך ומאבד פירות שביעית. וכן בארבע כוסות במנהג שפיכת היין כסימני דצ"ך. ונראה שהוא הדין בכל מצוה הטעונה כוסי" (שיזוהר שלא ישפך היין מן הכוס).

4. בפסחים (נב, ע"ב) מסופר על "ר' אילעאי קץ כפנייתא דשביעית (ויהוה תמרים קטנים שלא בישלו" - רש"י). היכי עביד הרי לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד! הגמרא מתרצת (בדף נג, ע"א) שרבי אליעאי קצץ דקל זכר שפירותיו קטנים ולא מתבשלים יותר לעולם, לכן לא הפסיד כלום את הפירות.

5. יתכן כי המילה "תבואה" יסודה מהפועל "להביא", כמו "תבואתה לראש יוסף" (דברים ל"ג, טז) - (הברכה תבוא לראש יוסף) כלומר פירות שניתן כבר להביאם הביתה לאכילה.

פירות אילן בשביעית? הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה, ביחלו – כונס לתוך ביתו" (שביעית פ"ד משנה ז').

מהלשון "מאימתי אוכלין" משמע שיש זמן קודם לכן שאסור לאכול, ועל כן משמיעה לנו המשנה שיש שני זמנים להיתר אכילת פירות שביעית התלוי בשני שלבים של הבשלת הפרי. השלב הראשון משיזריחו, הפרי אמנם עדיין בוסר אך הפרי מאדים וכבר קיבל גוון שהתחיל שלב של הבשלה הראשונית. בשלב זה אין הפגה ראויה למאכל כי עדיין היא קשה ולא רגילים לאסוף הביתה. אם יאספו אותה הביתה היא לא תבשיל אלא תרקב ותתקלקל, אבל בזמן שאדם בשדה אוכל מהם ללפת הפת. השלב השני הוא ההבחלה: "ביחלו", כשהפגה נעשית יותר רכה ודרך בני אדם להכניסם לבית וניתן להשהותה כדי שתבשיל סופית.

למה אסור לאכול קודם ש"הזריחו" בשדה, וקודם ש"הבחילו" בבית הרי סוף סוף הוא אוכלם ואין זה הפסד? בעניין זה נחלקו הראשונים. הרמב"ם בפירוש המשנה כותב:

"אמר הכתוב בענין שנה שביעית: ימן השדה תאכלו את תבואתה, ואמרו: אינה נאכלת עד שתהיה תבואה. ואסור לאכלה עד שתהיה ראויה לאכילה. ואמר שיאכלנו תבואתה כמו שמנהג בני אדם לאכול פירותיהם, ומנהגם כמוכן לאכול הפרי שלא בישל כל צרכו ועודנו קשה מעט על דרך שיזדמן להם. ובשביל זה אמר יאכל הפגים משיזריחו" (שביעית פרק ד', משנה ז').

שיטת הרמב"ם שהוא איסור מיוחד "שאינה נאכלת אלא תבואה" ולא מטעם הפסד. וכן גם פסק ב"יד החזקה" מטעם זה:

"אין אוספין פירות שביעית כשהן בוסר שנאמר יתאכלו את תבואתה אינה נאכלת עד שתעשה תבואה. אבל אוכל מהן מעט בשדה כשהן פגים כדרך שאוכל בשאר שני שבוע. ולא יכניס לאכול בתוך ביתו עד שיגיעו לעונת המעשרות" (פרק ה' משמיטה, ה"י ט"ו).

גם כאן אין הרמב"ם מזכיר כלל הטעם "לאכלה ולא להפסד" אלא הטעם "אינה נאכלת עד שתעשה תבואה". לדעתו היות והפירות קדושים יש לאכלם כדרך אכילתם ולא בוסר, והוא ביוזי הפירות כשאוכלם בוסר.

אבל דעת הר"ש והר"י מלכי צדק והרא"ש שטעם האיסור הוא "לאכלה ולא להפסד". וכן פירש הר"ש את המשנה דלעיל: "מאימתי אוכלין? משום דדרשינן לאכלה ולא להפסד כדאמרינן בפרק מקום שנהגו (פסחים נב, ע"ב)... ואם היה אוכל קודם שיתבשלו היינו להפסד".

כלומר שאם יאכל קודם ש"הזריחו" בשדה או קודם ש"יבחילו" בבית הוא הפסד הפירות. וכן פירש הר"י בן מלכי צדק (הריב"מ"ץ), וכן גם משמע מפירוש הרא"ש (למשנה ז').

"מאימתי אוכלין? דקודם שהם ראויים לאכילה אסור לתולשם מן האילן, משום דדרשינן לאכלה ולא להפסד".

אמנם הראי"ש מדגיש את איסור התלישה ולא איסור האכילה כמו שכתבו הרמב"ם והרי"ש, אולם איסור האכילה קשורה באיסור התלישה, שהרי כך הוא מפרש את המשנה "מאימתי אוכלין".

מבואר מכל הנוכח לעיל שיש בנדון שתי שיטות ומחלוקת ברורה בטעם איסור אכילת פירות שביעית טרם שנהיו ראויים למאכל אדם. הרי"ש קורקוס מסביר מדוע מאן הרמב"ם לפרש כאותם ראשונים שהטעם לאיסור הוא "לאכלה ולא להפסד". וז"ל:

"ירבנו שמשון (הרי"ש) כתב טעם לכל זה משום דלאכלה ולא להפסד כשאוכל אותם בוסר הרי מפסיד אותם. ודעת רבנו (הרמב"ם) דאותה דרשה לא שייכא הכא כלל, כי כיון שאוכל אותם אינו נקרא הפסד. וגם כל הרי בשדה יכול לאכול אותם, ולבית הוא שאסור לכנוס, ודאי שהטעם הוא מפני שצריך לנהוג בהם כמו שנהוג בתבואות שאר השנים מדכתיב תבואתה וכהיא דספרא" (פרשה ט', י).

מדברי הרי"ש קורקוס אנו למדים את קוטב טעמיהם של הרי"ש והרמב"ם. לדעת הרי"ש פרי קודם בישולו הסופי אם אוכלים אותו כשהוא בוסר הוא מקלקל את הפרי, כי אינו מפיק ממנו את הטעם הטוב שבו והתועלת התזונתית, על כן נחשב כהפסד⁶. ולדעת הרמב"ם כיוון שסוף-סוף הפרי נאכל על ידו אין זה הפסד, אלא שיש כאן איסור מיוחד שלא לאכול פירות שאינם מבושלים כל צרכם כי פוגע בקדושת שביעית. וצריך לחקור מה יהיה הדין אם פירות בוסר שטרם בישלו נשרו מן העץ מעצמם, האם במקרה זה יהיו הפירות אסורים באכילה, או רק בשעה שאדם קטפם בידיים נאסרים באכילה? נראה שבזה נחלקו הרמב"ם והרי"ש, שדעת הרמב"ם שבדרשה זו "תאכלו את תבואתה" נקבע שיעור מיוחד בגודלם של הפירות שבו מותר לאכלם. זו הלכה מחודשת בגודל ובזמן אכילת פירות שביעית, ואין זה קשור להפסד, שאפילו קודם לשיעור זה אם יאכל הפירות אין זה נחשב הפסד, כמו שכתב הרי"ש קורקוס - בכל זאת אסור לאכלם שאין זה שיעור אכילתם וזמנם. לפי זה יוצא שדין זה שקבעה תורה זמן לאכילתם נאמד בין במחובר לאילן שחייב להניחם באילן עד שיבשילו ויגיעו לשיעור הראוי לאכילה, ובין אם נשרו מן האילן כיוון שאין עומדים עוד יותר להתבשל ולגדול יש איסור לאכלם קודם זה הזמן.

ולדעת הרי"ש מדרשה זו "תאכלו את תבואתה" (או מ"תהיה תבואתה לאכול") למדים את מידת הזמן שנחשבת אכילת פירות כ"אכילה" וקודם לזמן הזה אין זה "אכילה", וכיוון שאין זו אכילה לכך נחשב כהפסד, שהרי לא מפיק תועלת מירבית מפרי בוסר. לשיטתו האיסור הוא רק כשתולש הפירות מן העץ כדי לאכלם בוסר, אז הוא נחשב כמפסיד כיוון שאין זו אכילה. אבל אם נשרו מן העץ כיוון שהם עומדים להפסד אם לא יאכלום, אין איסור לאכלם. וכך גם מסביר ה"חזון איש" (שביעית סימן יט, כז) שיטה זו: "שאם לא יאכלנו כל שכן שיהיו נפסדים"⁷.

6. וכעין סברא זו כתב ה"חזון איש" (שביעית סימן יד, ו) שמאכל הראוי לבהמה אם יאכלנה אדם הוי הפסד. והטעם צריך לומר שאף שהאוכל נאכל ולא נפסד מ"מ פירות שביעית שקדושים צריך להשתמש בהם כדרך השימוש הרגיל בכל השנה וכל שינוי הוי הפסד.

7. וכן היא שיטת רש"י ביומא דף פו, ע"ב שאיסור אכילת פגי שביעית הוא מפני שאוכל בוסר ומטעם

3. הפסד פירות שביעית על ידי קציצת האילן

כאמור, אסור לקצוץ אילן מניב פרי בשעה שפירותיו עדיין באילן כמבואר בפסחים נב, ע"ב (ראה הערה מס' 4). הלכה זו מקורה במשנה שביעית פרק ד' משנה י":

"מאימתי אין קוצצין את האילן בשביעית? (מפני קדושת שביעית) בית שמאי אומרים: כל אילן משיוציא (לפירוש הר"ש משיוציא פרי, לרמב"ם משיוציא עלים). ובית הלל אומרים: החרובין משישלשלו והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו, ושאר כל אילן משיוציא. (וממתי מותר לקוץ האילן?) וכל אילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצרו".

הרמב"ם בפירוש המשנה מסביר: "אסור לקוץ אילנות בשנה השביעית כשיתחילו לשאת פרי ולהוציא פרי, מפני שהוא גוזל בני אדם שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בני אדם". כאן כתב הרמב"ם טעם לאיסור זה משום "שהוא גוזל בני אדם", ואילו בספרו ב"יד" כתב טעם אחר:

"מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהם פרי, אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותו שהרי מפסיד האוכל, ונאמר: לכם ולא להפסיד⁸. ואם הוציא פירות והגיעו לעונת המעשרות מותר לקוץ אותו שהרי הוציא פירותיו ובטל דין שביעית ממנו" (פרק ה' משמיטה, הלי י"ז)⁹.

וצריך עיון מדוע שינה הרמב"ם את טעמיו? וכבר בעל תוספות יום טוב הקשה כן וכה דבריו:

"ותמהני למה הכניס עצמו לפרש טעם אחר ממה שאמרו בגמרא פרק מקום שנהגו דף נב, ע"ב לאכלה ולא להפסד. ואעפ"י שהתורה ניתנה להדרש בפנים מפנים שונים, הני מילי למדרש בעלמא אבל בפסקי דינין אין לנו אלא מה שיאמרו חכמי הגמרא, כי בלי ספק שעל פי הטעם משתנה הדין מאי דמדמינן ליה. ובחיבורו בפ"ה כתב ונאמר לכם לאכלה ולא להפסד. לכך נראה בעיני שהרמב"ם בפירושו לא נתכוון אלא לתת טעם על דרשה דלאכלה ולא להפסד, ואמר שהוא מפני גזל רבים, ואין בין פירוש ראשון לפירוש שני כלום כמו שחשב הר"ב ששני טעמים הם" (שביעית פרק ד' פירוש ראשון לפירוש שני כלום כמו שחשב הר"ב ששני טעמים הם) (שביעית פרק ד' פירוש ראשון לפירוש שני כלום כמו שחשב הר"ב ששני טעמים הם).

הדרש "לאכלה ולא להפסד". דאיתא שם: "לשתי נשים שלקו בבית דין, אחת קלקלה (זנתה) ואחת אכלה פגי שביעית. אמרה להן אותה שאכלה פגי שביעית: בבקשה מכם הודיעו על מה היא לוקה, שלא יאמרו על מה שזו לוקה - זו לוקה. הביאו פגי שביעית ותלו בצוארה והיו מכריזין לפניו ואומרים: על עסקי שביעית היא לוקה". ופירש רש"י: "פגי שביעית - תאנים שלא בשלו כל צרכן, ורחמנא אמר: והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לאכלה - ולא להפסד". מוכח מכאן ששיטת רש"י היא שאיסור אכילת פירות בוסר קודם בישולם הוא מטעם הפסד. (והרמב"ם יסביר שהאיסור הוא משום "שאינה נאכלת תבואה" ולא מטעם הפסד).

ואין להקשות איך לקטו פגי שביעית ותלו על צוארה? שיש לומר שאספו פגים אלה ממה שנשרו מתחת לעצים.

8. שינה קצת מלשון התלמוד "לאכלה - ולא להפסד" וכתב "לכם ולא להפסד". וגירסת הרמב"ם במהדורת ר' שבתאי פרנקל: "ונאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לא להפסיד".

9. רבנו עובדיה מברטנורה כתב את שני הפירושים האלה, והבין שהם שני הסברים שונים לאיסור קציצת אילנות בשביעית.

משנה י"ז.

לפי תוספות יו"ט ברור שעיקר טעמו של הרמב"ם הוא מלאכלה ולא להפסד, אלא שהוסיף הסבר מה טעם אסרה תורה להפסיד - משום גוזל את הרבים. אבל בפירוש "משנה ראשונה" למשנה הנ"ל וכן בספר "פאת השולחן" לרמב"ם הנ"ל כתבו הסבר אחר לשינוי הטעמים של הרמב"ם, וצריך הוא לשני הטעמים. כי הנה בתוסי בברכות דף לו, ע"ב ד"ה אין קוצצין הקשו:

"ואיית בלא שביעית נמי תיפוק ליה דאסור, משום לא תשחית את עצה (דברים כ', יט)? ויש לומר דלא טעין קבא דלא שייך ביה לא תשחית כדאיתא בפרק לא יחפור (ב"ב כו, ע"א). אי נמי איירי דמעולה בדמים לעשות ממנה קורות דאז לא שייך לא תשחית. ומיהו משום איסורא דשביעית איכא, לאכלה ולא לסחורה ולא להפסד".
מבואר מתוסי שבשאר ימות השנה ישנם אופנים שמותר לקצוץ עצים שיש בהם פרי ואין בזה משום איסור "לא תשחית". אבל בשנת השביעית כשהפירות ניכרים באילן אסור לקצוץ גם כשאין "לא תשחית", כגון שלא טוען האילן קב פירות או שדמי העצים מעולים מהפירות, מכל מקום מטעם הפסד פירות שביעית אסור.

לפי זה יובן מדוע כתב הרמב"ם שני טעמים. כי היה קשה לו מה שונה בשאר שנים אם העצים יקרים מהפירות מותר לקוץ אותם אע"פ שכתוב "ממנו תאכל ואותו לא תכרות" (שם) ובשביעית אנו מחמירים ולא מתירים לקוץ כי יש הפסד פירות! ועל זה נתן הרמב"ם טעם כי בשביעית יש להחמיר, שהוא גוזל את הרבים, כיוון שהתורה הפקירה את הפירות, אם יקצץ האילנות לא יהיה לרבים מה לאכול בשנה השביעית. לכן נתן הרמב"ם טעם נוסף.

מעתה מבוארת היטב שיטת הרמב"ם. כשהדיון על אכילת פירות האילן קודם בישולם, ההלכה המעכבת אכילתם הוא גודלם של הפירות, וזו הלכה מיוחדת בשביעית שאסור לקטוף ולאכול קודם שנעשו "תבואה". אולם לגבי הדיון על זמן המותר לקצוץ אילן הנותן פירות בשביעית, ההלכה המעכבת היא "מלאכלה", כי כל זמן שלא נגמר בישולם לעונת המעשרות הוי הפסד כי גוזל הרבים ולא יהיה להם מה לאכול.

4. ביעור חמץ של שביעית ע"י שריפה בערב פסח

מה דין חמץ שיש בו קדושת שביעית והגיע ערב פסח, האם מותר לשרוף החמץ? צדדי הספק: בביעור חמץ יש מצות עשה של "תשביתו" וכנגדה מצות עשה שאסור לאבד פירות שביעית, האם נאמר שב ואל תעשה ולא ישרוף החמץ. או אולי יש מקום לומר שבמקרה זה אין כלל מצוה לשרוף החמץ, כי מכיוון שאי אפשר לקיים בחמץ דין "תשביתו" מפני קדושת שביעית שבו, מופקע מחמץ זה דין "חמץ" לעניין "בל יראה ובל ימצא" ולמצות "תשביתו" ואינו חייב להשבית והוי כחמץ שאינו שלו. לכאורה אפשר להביא ראיה שבמקום שאי אפשר לשרוף החמץ משנתה עצם הדין שלו המחוייב שריפה ואין כלל מצות "תשביתו". שנינו במסכת בכורות דף יב, ע"ב: "אמר רב חסדא: בהמת שביעית פטורה מן הבכורה - לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה". ופירש רש"י: "ואי מחייבא בבכור סלקי אימורים לגבוה". ביאור הדברים אדם שהיה לו מעות שיש בהם קדושת שביעית וקנה בכסף זה

בהמה מבכרת וילדה בכור, נפטרה הבהמה ממצות בכור, משום שאי אפשר לקיים בבכור מצות שריפת האימורים במזבח - נפקע מן הבהמה כל דין בכורה ואין הבכור קדוש. אם כן הוא הדין גם בחמץ של שביעית נאמר כיוון שאי אפשר לקיים בחמץ מצות "תשביתו" בשריפה נפקע ממנו דין של בל יראה ובל ימצא ואין בו מצות תשביתו ולא חייב לבערו, כי אין בו דין חמץ.

אולם הגר"א¹⁰ אונטרמן כתב¹⁰ שניתן לחלק ולומר: בבכור, כל מצות בכור היא הקרבת הקרבן, ושריפת האימורים היא עיקר תכלית מצות הקרבן כדמוכח מן הפסוק: "אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם, את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח ניחוח לה" (במדבר י"ח, יז). הבכור נאסר בהנאה כי הוא חייב להקרב על גבי המזבח, ולכן כשהבהמה היא של שביעית שקדושה זו חלה קודם קדושת הבכור, אזי נפקע ממנה קדושת בכור מכיוון שאי אפשר לשרוף האימורים בגלל קדושת שביעית. אבל בחמץ אין מצות השבתת החמץ תכליתו של האיסור "בל יראה ובל ימצא", כלומר: לא מפני שיש מצוה להשבית החמץ לכן הוא נאסר, אלא להיפך מכיון שיש בו איסור "בל יראה ובל ימצא" לכן צוותה תורה להשביתו כשמגיע זמן איסורו. אי"כ כשאי אפשר לשרפו בגלל קדושת שביעית עדיין דין "בל יראה ובל ימצא" נשאר במקומו וצריך לבערו [ולהלן נכתוב באיזו צורה ניתן לבערו].

ברם חילוק זה לא נראה להגר"א¹¹ אונטרמן מתוך סוגיית הגמי' שהקשתה שם על רב חסדא מהפרשת חלה מעיסת שביעית¹¹.

אולם יש לדון מנקודה אחרת, כי יתכן שהאיסור של "לאכלה - ולא להפסד" האמור בשביעית הוא רק אם הפירות מותרים באכילה, אבל אם הפירות אסורים באכילה - יהיה מותר לשרפם. לפיכך בחמץ שמגיע הזמן שאסור בהנאה בערב פסח אין איסור לשרפם. ודין זה אנו נלמד מדין תרומה שאסור להפסידו שנאמר "משמרת תרומותי", מ"מ כשהתרומה נמאסת באכילה מותר להפסידה, וכך שנינו בפסחים דף יד, ע"א ובתוס' שם:

"אמר ר' מאיר: מדבריהם למדנו ששורפין תרומה טהורה עם הטמאה בפסח". ופירש"י: "עם זמן הבעור, דהואיל והולכת לאיבוד אף הטהורה ואסורה מדאורייתא - לא חיישין לשמירתה. ואע"ג שמוזהרין אנו לשומרה בטהרה דכתיב את משמרת תרומותי (במדבר י"ח, ח)".

וכן כתבו שם התוס' (בדף י"ג, ע"א ד"ה ושורפין: "ושורפין תרומות טמאות ותלויות וטהורות. אפילו אם נאמר דאסור לשרוף טהורות משום דכתיב "את משמרת תרומותי", כמו שאסור לטמאם - הכא שרי... כיון דסופה ליאסר ולילך לאיבוד - שרי לשורפה".

הרי לנו שגם רש"י וגם תוס' סוברים שאין איסור איבוד תרומה אם הם בין כה וכה הולכים לאיבוד. אי"כ ה"ה גם בחמץ של שביעית מכיוון שנאסר בהנאה, מותר לשרפם ואין כאן האיסור "לאוכלה ולא לשריפה".

אולם ניתן לחלק בין תרומה לשביעית, כי בתרומה יש תמיד **מצוה קבועה** או ¹⁰10. הובאו דבריו בי"כרס ציון" אוצר השביעית - גידולי ציון בקונטרס "חלוקת דרבנן" עמ' א' ואילך.
¹¹11. ראה שם בי"כרס ציון" הנ"ל ואכהמ"ל.

לאכול כשהיא טהורה או לשרוף כשהיא טמאה ואסורה באכילה, לכן כשאי אפשר לאכלה, צריכה שריפה. אבל בשביעית (אף אם נאמר כשיטת הרמב"ן לכמה מפרשים שיש מצוה באכילת פירות שביעית) אין מצוה לשרוף הפירות כשאי אפשר לאכלם, ובחמץ של שביעית בערב פסח כשא"א לאכלם אין מצוה לשרוף החמץ בגלל קדושת שביעית. אלא יש כאן מצוה צדדית של "תשביתו" - עדיין אני קורא בחמץ זה "לאכלה ולא לשריפה" אע"פ שאסורים בהנאה ובאכילה.

ויש להביא ראיה מדברי הרמב"ם שגם במקום שאסורים באכילה אסור גם להפסידם. שנינו במשנה פ"ח משביעית משנה א': "כלל גדול אמרו בשביעית: כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם". והרמב"ם בפ"ה משביעית הל' י"א, פסק כדברי המשנה והוסיף לה ביאור וז"ל: "כלל גדול אמרו בפירות שביעית: כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון חיטים, תאנים וענבים וכיו"ב אין עושין מלוגמא או רטיה וכיו"ב אפילו לאדם, שנאמר לכם לאכלה - כל שהוא מיוחד לכם, יהיה לאכלה - ולא לרפואה".

הנה הוסיף הרמב"ם שאין עושין מלוגמא גם מחיטים. והרי על חיטים שיש עליהן קדושת שביעית גזרו חכמים שאסור לאכלם בגלל גזירת איסור ספיחים, ואפילו הכי אסור להפסידם ולעשות מהם מלוגמא! הרי מוכח שגם אם הפירות נאסרו באכילה עדיין קדושת שביעית חלה עליהם לענין שאסור להפסידם. ויש לחלק: בחמץ, האיסור הוא מן התורה באכילה וכאן בספיחים הוא איסור דרבנן, לכן כשיש על הפירות רק איסור ספיחים מדרבנן ומדאורייתא מותרים באכילה לכן אסור להפסידם. אבל בחמץ בערב פסח, החמץ נאסר ואינו ראוי לאכילה מן התורה יתכן שמוותר לשרוף החמץ בפרט כשיש בחמץ מצות "תשביתו", לפיכך אין להביא מדברי הרמב"ם ראיה לדברינו.

אמנם לאחר העיון נראה שיש הבדל יסודי בין האיסור להפסיד תרומה לבין האיסור להפסיד פירות שביעית ממה ששנינו במסכת סוכה דף לה, ע"ב: "אתרוג של תרומה טהורה לא יטול, פליגי בה ר' אמי ור' אסי, חד אמר מפני שמכשירה, וחד אמר מפני שמפסידה". ופירש"י:

"מפני שמכשירה לקבל עומאח דאמרינן צמחיתין (לקמן מצ, ע"א) מקבלת אשה מיד צנה ומיד צעלה ומחזרת למים צצצת, שהיו שורין את האגודה צצצת כדי שלא יצטו וכשנוגעים צאתרוג הוכשר לעומאח... ואסור לגרוס עומאח לתרומה דכתיב (צמדצ י"ח) משמרת תרומתי אמר רחמנא עשה לי שימור. שמפסידה - קליפחה החילונוה נמאסת צממוש הידים ואסור להפסיד תרומה כדפרישית".

ומקשים האחרונים: אי"כ מדוע בשביעית מותר ליטול אתרוג של שביעית כדתנן: "הלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה" (סוכה דף לט, ע"א).

הרי שמוותר לברך על אתרוג שיש בו קדושת שביעית ולמה לא נחוש למישמוש הידים ומפסיד הקליפה כדחיישינן גבי תרומה? ומתרצים: בשביעית אסור לעשות הפסד בידים כדי לקלקל הפרי אבל אין איסור שהפרי יפסד מאליו, שהרי אין אנו מקפידים אם הפרי יפסד באילן, או אפילו מותר להוציא בשעת הביעור הפירות ולהניחם הפקר אע"פ שהם יכולים להתקלקל, אבל בתרומה לא רק שאסור להפסיד

בידים אלא גם צריך לשמור ולהציל התרומה מהפסד דממילא. לפיכך יוצא אתרוג של שביעית אם נוטל לברכה כרגיל אין בכך כלום אם הקליפה נפסדת שהוא הפסד דממילא ומותר. אבל של תרומה מחוייב למנוע ההפסד גם כשבא ממילא, לכן אסור ליטול ולברך על אתרוג של תרומה.

נמצא בתרומה ובשביעית יש חומרא וקולא:

בתרומה – **חומרא** שחייב לשמור גם מהפסד שבא ממילא, ואסור לגרום להפסד.

קולא שאם התרומה בין כה וכה תפסד ואין בידו למנוע, כמו תרומה של

חמץ כשמגיע זמן איסורו - מותר לאבדה.

בשביעית – **חומרא** שאסור לאבד פירות שביעית בידיים גם כשהולך לאיבוד כמו חמץ

כשמגיע זמן איסורו שנאמר לאכלה ולא לאבוד בידיים.

קולא אם בא ההפסד ממילא, אינו חייב להציל מאיבוד.

ולעניין הלכה מה יעשה? לא ישרוף בידיים אלא ע"י גרמא. שרק בתרומה אסור לגרום להפסד מפני שיש לה דין "משמרת", אבל בשביעית גרם הפסד מותר כמו שמתיר להוציא לביעור לחיה בשדה אע"פ שמ"מ ע"י כך חלק מן הפירות נפסדים. או עצה אחרת: שיאמר לגוי שישרוף החמץ. ואף כי אמירה לעכו"ם היא שבות, ואסור אפילו במקום מצוה, זהו דווקא לעניין שבת, אבל לא לשאר איסורים כמו שמפורש בתוס' ר"ה דף כד, ע"יב ד"ה שאני.

ב. הבאת ביכורים בשנה השביעית

"ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך" (שמות כ"ג, יט). כתב רש"י: "ראשית בכורי אדמתך – אף השביעית חייבת צבכורים, לכך נאמר אף כאן ראשית בכורי אדמתך". כוונתו במילים: "אף כאן" היא כי כל הפרשה עוסקת בשבתון של שנת השמיטה, שהרי לעיל בפסוק "וביום השביעי תשבות" (פסוק יב) פירש רש"י: "אף צבכורים הראשית לא תעקר שנת צבכורים ממקומה, שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שנת לא תבנה צבכורים הראשית" (ודרשה זו היא מן המכילתא). וכן לגבי המועדות (בפסוק יז) "שלוש פעמים בשנה" דרשה המכילתא: "לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יסתרוסו (נ"א: יתעקרו) רגלים ממקומן". לפיכך אף לגבי ביכורים לא יהיו הביכורים נדחים ממקומם לכך דרש "אף השביעית חייבת צבכורים".

אבל רבינו אליהו מזרחי דוחה סברה זו, משום שדרשה זו שהובאה ברש"י בשביעית חייבת בבכורים אינה במכילתא ולא במקורות תלמודיים אחרים. במכילתא הובא על הפסוק הזה דרש אחר: "לפי שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה, אין לי אלא פירות, משקינן מניין? ת"ל תביא בית ה' אלקיך – מ"מ". על כן מביא הרא"ש גירסא אחרת ברש"י המשמיטה כל הקטע הזה וז"ל: "בכורי אדמתך – כיצד? אדם נכנס לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה. ואין בכורים אלא משבעת המינים האמורים במקרא (דברים ח', ח) ארץ חטה ושעורה" וגו'.

וראיתי ברש"י בהוצאת ברלינר שמביא במקום הדרשה שהשמיטה הרא"ש דרשה

אחרת לחייב בכורים בשביעית וז"ל: "שלא תאמר כוֹאֵל ופטורה (שביעית) מן המעשר תכלה פטורה אף מן הכורים, לכן נאמר ראשית זכורי אדמתך".
 ה"גור אריה", והט"ו בספרו "דברי דוד" על רש"י כתבו בפשיטות שיש ברש"י טעות סופר, כי השביעית אינה חייבת בכורים שאין אני קורא "אשר נתת לי ה" (דברים כ"ו, י) ובשביעית לא נתן לו ה' את האדמה כי חייב להפקירה.

לכאורה שיטת רש"י תמוהה איך יתכן שביכורים ינהגו בשביעית והרי שביעית הפקר היא לכל וכיצד יביא ביכורים? אמנם ניתן לומר שהלכה זו אם שביעית חייבת בכורים אם לא, תלויה במחלוקת הידועה של מרן ה"בית יוסף" ומרן המב"ט. דעת ה"בית יוסף" בשו"ת "אבקת רוכל" סימן כ"ד שאף שנאמר בתורה "השביעית תשמטנה ונטשתה" (שמות כ"ג, יא) - הבעלים הם שצריכים להפקיר את השדה ואם אינם מפקירים, אין השדה מופקרת. ודעת המב"ט חלק א' סימן י"א שהתורה מפקיעה את השדה והפקירה לכל, ואף שהבעלים אינם מפקירים, השדה מופקרת מאליה.
 וכתב במהר"ם ש"ק בפירושו לתרי"ג מצוות מצוה צ"א דדעת רש"י שמצות הפקר בשביעית היא אפקעתא דגברא ולא אפקעתא דמלכא וכל עוד שלא הפקיר אינה מופקרת. ובספר "כלכלת שביעית" הוכיח שכן היא שיטת רש"י ממה שכתב ברי"ה דף טו, ע"א: "ומחייב לאפקורי בשביעית" הרי דס"ל דהוא חיוב אגברא (וראה בספר "אוצר יסודי שביעית" לרי"י דיקמן, ירושלים תש"ס, עמ' סג-סד שדחה ראה זו מרי"ה בצדק, עיי"ש).

לפי"ז אתי שפיר שיטת רש"י דס"ל דשביעית אפקעתא דגברא בעל השדה, וכל עוד שהוא עצמו לא הפקיר, אין השדה מופקרת. נמצא שאף שהוא חייב להפקיר השדה כדי לקיים המצוה "השביעית תשמטנה ונטשתה", מ"מ יכול מקודם להפריש ביכוריו ואח"כ יפקיר שדהו ויקיים שניהם: מצות ביכורים ומצות "ונטשתה".

והנה ראיתי להגאון ר"ח קנייבסקי שליט"א בפ"ב מהלכות ביכורים הל"א ב"באור הלכה" ד"ה "מ"ע להביא ביכורים", שהביא ראה ברורה לשיטת רש"י לחייב ביכורים בשנת השביעית. מהא דתנן בגיטין דף מז, ע"א: "המוכר את שדהו לעובד כוכבים, לוקח ומביא ממנו בכורים מפני תיקון העולם". וכתב רש"י: "לוקח ומביא בכורים - צכל שנה לריך ליקח מן העובד כוכבים זכורי פירותיהם צדמים יקרים ומצואם לירושלים".
 א"כ אף אם הייתה שנת השביעית קונה המוכר מן העובד כוכבים את הפירות, שהפירות אינם הפקר שאין הגוי מצווה להפקיר. ואפילו אם נימא דגם מי שאינו מפקיר הוי הפקר ממילא, הני מילי ישראל שמצווה להפקיר אבל לא גוי. וכן כתב בחזו"א שביעית סימן כ"ז ס"ק ז' דאף שאין קנין לגוי להפקיע ממצות התלויות בארץ, מ"מ הפירות הן של הגוי שיש לו קנין נכסים. ואם כן הישראל חייב לקנות גם בשביעית מן העכ"ם ביכורי הפירות ולהביאם לירושלים, נמצא שיש היכי תמצוי ששביעית חייבת בכורים.

אולם מה שכתב הגאון הנ"ל בספר "דרך אמונה" זרעים הלכות בכורים פ"ב הל"א באות א' בבאור הלכה, להביא ראה לשיטת רש"י שהשביעית חייבת בכורים - לא הבינותי דעתו הרחבה. דאיתא בירושלמי פאה פ"ז הל' ה': "כרם רבעי בית שמאי

אומרים אין לו חומש ואין לו ביעור, וב"ה אומרים יש לו". ובגמ' שם אמרו: "תני רבי אומר לא אמרו בית שמאי אלא בשביעית אבל בשאר שני שבוע בית שמאי אומרים יש לו חומש ויש לו ביעור. על דעתיה דהדין תניא (לדעתיה דרבי) לא למדו לנטע רבעי אלא ממעשר שני, כמה דתימר אין מעשר שני בשביעית (דלא אשכחן כלל דין מע"ש בשביעית לא פדיון ולא חומש וביעור) דכוותיה אין נטע רבעי בשביעית. מעתה אל יהיה לו קדושה (כלומר שלא תנהג קדושת נטע רבעי כלל בשביעית כמו מעשר שני ולמה פדיון יש לו?) ומתריץ: קדושתו מאליו למדו "קדש הלולים" הרי הוא כקדש שקורין עליו את ההלל", עכ"ל הירושלמי.

ונתחבטו המפרשים בביאור "הרי הוא כקודש שקורין עליו את ההלל". והר"ש סיריליאנו והגר"א פירשו הרי הוא כקודש כלומר קדושת ביכורים שקורין עליהן את ההלל "ארמי אובד אבי". והבין הגאון המחבר הנ"ל שמכאן מבואר שהשביעית חייבת בביכורים, שאם לא כן מה הרוויח דיליף מביכורים הרי גם ביכורים פטורים בשביעית, אלא ודאי שכמו שביכורים חייבים בשביעית אף נטע רבעי קדוש בשביעית. ואני הדל איני מבין כיצד הוכיח מירושלמי זה שבשביעית נוהג ביכורים:

א הירושלמי רק רצה להביא ראיה שיש הבדל בין מעשר שני לנטע רבעי, שמע"ש אין קדושתו נלמדה מאליו מהפסוק ותלוי בקריאת שם הבעלים שיהיה מעשר שני, לכן בשביעית אינו נוהג. אבל נטע רבעי קדושתו מאליו מן הפסוק נלמדה ולא צריך קריאת שם נטע רבעי עליו ולכן קדושת נטע רבעי חלה עליו בשביעית וצריך פדיון בלא חומש.

אלא שהיה קשה למפרשים מהו שאמר התלמוד "שקורין עליו את ההלל", והיה לו לומר: הכתוב קראו קודש מאליו, ומהו הלשון "שקורין עליו את ההלל"? ובאמת בהגהות הגר"א כת"י א' מחק המלים "את ההלל" וגרס "הרי הוא כקדש שקורין עליו". לכן פירשו שהירושלמי משווה נטע רבעי לביכורים לעניין זה, שכמו בביכורים הפירות קדושים ואומרים עליהם הלל "ארמי אובד אבי", כך גם בנטע רבעי אומרים עליו הלל. כלומר, מחללים קודם אכילתם, וכמו שאמרו שם: "לא מתמנעין רבן דרשין בין היי לחיית", דאותיות ה' וחי מתחלפות זה עם זה. אבל מהיכי תיתי לומר שהשוואה הייתה לחייב ביכורים בשביעית.

ב אם נאמר שהשוואה הייתה שנט"ר דומה לביכורים שקדושתו באה מאליו, אין זה דומה לביכורים, שהרי בביכורים אין קדושתו באה מאליו שצריך לירד לשדהו ולהפריש ומבלי הפרשה לא יקדשו הפירות.

ג ועוד מהו הלשון "קדושתו מאליו למדו" - היה לו לומר קדושתו מאליו **באה**. אלא ודאי שהכוונה שקדושתו של נטע רבעי כתובה בתורה שהוא קדוש. ומהי קדושתו שקורין עליו את ההלל פירוש שצריך לחללו וזהו הלולו. לפיכך לא ירדתי לסוף דעתו הרחבה להביא ראיה מירושלמי זה לחיוב ביכורים בשביעית. (ומה שפירש ב"פני משה" בפירוש הגמ' שם שדינו של נט"ר קדש שכן מצינו שקורין את ההלל על שחיטת פסחים - הוא דחוק מאוד והנ"ל כמו שכתבנו).

בעל "אור החיים" בפי תבוא (דברים כ"ו, ב) כתב שהשביעית פטורה מביכורים, כי

הוקשה לו לשון יתור בפסוק שנאמר: "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה וגו'. ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלקיך נותן לך". אם לומר שחייב הביכורים הוא רק מארץ ישראל, הרי נאמר כבר "כי תבוא אל הארץ" וכן נאמר "אשר תביא מארצך" ולמה נאמר גם "אשר ה' אלקיך נותן לך"? על כן מפרש: "פירוש לפי ששייר ה' לו חלק בארץ והוא שנת השמיטה דכתיב (ויקרא כ"ה, ד) ובשנה השביעית וגו' שבת לה' אלקיך, לזה בא דברו הטוב שאינו מצווה אלא זמן הנתינה לך שהם שש שנים, אבל שנת השמיטה אין בה הבאת ביכורים לפי שאינם שלו אלא מופקרת לכל".

וכן פירש שם בויקרא למה הקדימה התורה "ושבתה הארץ שבת לה" הרי אח"כ נאמר במפורש "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ"? אלא שרצה הכתוב לרמוז סמוך למה שכתוב שה' נותן מתנה את ארץ ישראל לבני ישראל, שלא נותן להם מתנה חלוטה אלא שה' שייר לעצמו שנה אחת עיין שם.

על כל פנים מדבריו ברור כי יש לפטור פירות שביעית מהבאת ביכורים משני טעמים:

(א) מיתור הכתוב "אשר ה' אלקיך נותן לך" שבא לגלות שחייב הביכורים הוא רק לזמן הנתינה שהארץ ברשותך שמוותר בעבודתה היינו שש שנים.

(ב) ועוד שהפירות אינם של בעל השדה כי הפקר לכל. וכמו שהפקר פטור מתרומות ומעשרות כי כתוב: "ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך" (דברים י"ד, כט) - יצא זה שיש לו חלק בהם כי הם הפקר ומטעם זה שביעית פטור מתרומות ומעשרות - כך גם ביכורים אינך חייב להביא לכהן בשביעית, כי ידו וידך שווים בפירות שביעית.

ולא דמי לאדם שזכה בשדה הפקר ויש בה אילנות פרי שביכרו שחייב להביא משדה זו ביכורים, דלכאורה הדבר פשוט שיכול להביא ולקרוא דלא גרע ממוכר שדהו לאחר קודם שהפריש המוכר ביכורים שהשני הקונה מביא וקורא, כדמוכח ממשנה זו בפ"א דביכורים שהקונה שדה לאחר שהמוכר הפריש ממין אחד אין הקונה חייב להפריש, אבל ממין אחר מפריש הקונה ומביא וקורא וכן פסק הרמב"ם בפ"ד מביכורים ה"ה. אי"כ הי"ה הזוכה מן ההפקר יביא ויקרא. ולא דמי להפקר דשביעית דשם אינו יכול לזכות בכל השדה ולמנוע מבעד הכהן לזכות בפירות, משא"כ כאן דכיוון שזכה הוא שלו לגמרי.

וכן נראה מהא דתניא בתוספתא פאה פ"ב, י: "גר שמת ובזבזו (כמו ובזזו) ישראל את נכסיו, המחזיק במחובר לקרקע חייב בכל". פירוש, נכסי הגר שאין לו יורשים הוי הפקר וחייב הזוכה בקרקע בכל מתנות השדה בפאה ובמעשרות, דזכה בגוף השדה וקרינן ביה "תבואת זרעך", אי"כ הי"ה מי שזכה בשדה הפקר קרינן ביה "אדמתך" וחייב בהבאת ביכורים.

וראיתי בפירוש רבנו נתן אב הישיבה למסי מעשר ראשון שכתב שהביכורים והפאה ותרומה גדולה "מתנות אלו נוהגות בכל שנה חוץ מהשביעית והיובל". וכתב על זה המהדיר הגרמיי"ל זק"ש בהערותיו (הערה 8) שדעת רבנו נתן שהביכורים אינם נוהגים בשביעית "ודלא כמו שכתב רש"י בשמות כ"ג, יט".

והנה הגר"מ חרל"פ בספרו שו"ת "בית זבול" (חלק ד' סימן מא) הביא ראיה

לדיעה זו הפוטרת את השביעית ממצות ביכורים. ששינוי בביכורים פרק ב', מ"ד: "ויש בביכורים מה שאין כן בתרומה ובמעשר, שהביכורים נקנין במחובר לקרקע, ועושה אדם כל שדהו ביכורים". ואם נאמר כדעת רש"י שהביכורים נוהגים בשביעית למה לא כתבה המשנה עוד חילוק שיש בביכורים ושאר בתרומה ובמעשר, שהביכורים חייבים בשביעית ותרומה ומעשר פטורים בשביעית. אלא ודאי שגם ביכורים אינם נוהגים בשביעית.

ובספר "שושנים לדוד" (והובאו דבריו בתוס' אנשי שם למשנה שם) כתב דאין הכי נמי דתנא ושייר שביעית שאף השביעית חייבת בביכורים. ובאמת מכאן קשה על רש"י. וברלינר בהגהותיו שם על רש"י תירץ, שמה שכתב רש"י אף השביעית חייבת בביכורים קאי על ביכורי ציבור מנחת העומר ושתי הלחם הבאים משעורים וחיטים שגדלו בשביעית כדאיתא במנחות פד, ע"א: "השוכר את הפועל לשמור על ספיחי שביעית", ובבא מציעא פח, ע"א שנינו: "השוכר את הפועל לשמור על הזרעים בשביעית", ורש"י שם מפרש לשמור שיעורי עומר וחיטי שתי הלחם בשביעית.

אך תירוץ זה דחוק שהרי רש"י בפירושו לתורה לפסוק "ראשית בכורי אדמתך" וגוי לאחר שהביא שהשביעית חייבת בביכורים כתב: "כילד? אדם נכנס לתוך שדהו חואה תאנה שצ'כרכ" וכו', והם הרי ביכורי יחיד מפירות האילן ולא מיירי במנחת העומר ובמנחת שתי הלחם המתירה במקדש מן התבואה החדשה למנחות.

ה"מנחת חינוך" במצוה צ"א (פי משפטים) כתב בפשיטות שמאחר שהרמב"ם והחינוך כתבו בסתם שמצות עשה להביא ביכורים ולא חילקו בין שאר שנים לבין שנת השביעית, משמע שהם סוברים ששביעית חייבת בביכורים כשיטת רש"י. והמניח תמה על בעל "אור החיים" שלא הזכיר כלל את רש"י, וכתב להיפך, ששביעית אינה חייבת בביכורים. ועוד הקשה עליו שהוציא דין זה מהפסוק "אשר ה' אלקיך נתן לך" פרט לשנת השמיטה שאין הארץ נתונה לך - מבלי קבלת חז"ל.

ובעל מניח רצה להצדיק דברי אה"ח מבכורות דף יב, ע"ב ששם שנינו שבהמת שביעית היינו בהמה שנקנתה מכסף שביעית והבכירה וילדה בכור, פטורה מן הבכורה ואין לוולד קדושת בכור, דבשביעית אמרה תורה לאכלה ולא לשריפה, ובכור אימורים סלקו לגבוה. ופריך מעיסת שביעית שחייבת בחלה ואם נטמאה חייבת בשריפה - נפטור מחלה דלאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה? ומשני שאני חלה דכתיב "לדורותיכם" ("מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה - לדורותיכם" [במדבר ט"ו, כא]).

לפי"ז גבי ביכורים דלא כתיב "לדורותיכם" חיישין שמא יטמאו הביכורים ויצטרכו שריפה, ולאכלה אמר רחמנא לכן פטרו פירות שביעית מהבאת ביכורים. אבל המניח מקיים שיטת רש"י ומחייב בביכורים, שהרי שם בגמ' שאלו ולגמר בכור שביעית מחלה? ומשני: חלה עיקרה לאכילה ואי מתרמי שנטמאה בשריפה, אבל בכור עקרו לשריפה לגבוה לכן לא גמרינן ביכור שביעית מחלה ופטרינן בהמת שביעית מבכורה. לפי"ז ביכורים שהם דומים לחלה שעקרם לאכילה ורק אם נטמאו בשריפה שפיר גמרינן ביכורים מחלה לחייבם בשביעית.

אבל אפשר לומר שאין ללמוד וליגמר ביכורים מחלה שכן מה לחלה שהיא

טובלת את העיסה לכן גם בעיסת שביעית חייבת בחלה כדי להתירה באכילה, משא"כ בביכורים שאינם טובלים את השדה יש לפטור מביכורים בשביעית. וכעין תירוץ זה מתרצים שם בתוסי ד"ה הכא למה לא גמרינן בהמת שביעית לחייבה בבכורה ממנחת העומר שבאה בשביעית עיין שם. נמצא שגם ביכורים לא ילפינן מחלה לחיוב בשביעית, ונשאר בעל מניח בצ"ע.

ויש לצדד כשיטת רש"י לחייב ביכורים בשביעית מהא דאמרינן המוכר פירותיו שביכור - אף אם תלושים - ואח"כ חזר וקנה מן הלוקח את הפירות הרי זה מביא, שהרי יש לו קרקע ופירות (ירושלמי ביכורים פ"א הי"ו ובבבלי בבא בתרא דף פו, ע"א וכן פסק הרמב"ם פ"ב מביכורים הי"ד).

לפי"ז אם בעל השדה לקט הפירות מתוך שדהו, אעפ"י שהפירות הפקר ולא שלו - לא יהיה גרוע מקנה פירות מן השוק וקנה אח"כ גם את הקרקע שבה גדלו הפירות שהוא מביא ביכורים. ה"ה בשביעית אף שבשביעית אפי"ן אם נימא אפקעתא דמלכא, מ"מ יש לו קרקע והיא שלו ויכול למוכרה ויכול להשתמש בה לצרכים אחרים. ואף אם נאמר שהוא חייב להפקיר הקרקע - אינו הפקר שיכולים אחרים לזכות בקרקע, ויכול לעכב מאנשים לעבור בתוך שדהו אם אינם נכנסים לשם ע"מ ללקוט פירות. לפיכך אם ילקט בעל השדה פירות בשביעית משדהו יכול להביא ביכורים וקרינן "בכורי אדמתך".

וכן מצדד בספר "תורת הארץ" פ"א אות י"ט אותה סברה שכתבנו לחייב כשלקט בעל הקרקע עצמו מפירות שדה ולהביא ביכורים. (וראוי לציין שבעל "שושנים לדוד" לפירושו למשנה פ"ג מ"א שכתבה המשנה שרואה אשכול שביכור וקושר עליו גמי, הוא דווקא בשנת השביעית, שמחוייב וצריך לעשות כן לסימן שלא יטלום כי הכל הפקר ואם לא יעשה סימן לא יהיה לו מה להביא ביכורים). אבל צ"ל שלא יוכל לקרוא פי מקרא ביכורים משום שפירות אלו נראו לקריאה בשעת הקדשתם, ואח"כ נדחו מקריאה, כי הלוקח פטור מלהביא וחזר ונראו שהדין שמביא ואינו קורא. ה"ה כאן בשביעית הפירות נדחו מקריאה שהרי הם הפקר ואח"כ כשתלשן וזכה בהם נראו לקריאה שאינו קורא. אבל קשה לומר שלביכורים כאלה ללא קריאה התכוונה התורה לרבות שחייבים להביא למקדש, כי אם החיוב הוא מדאורייתא להביא, היה הפסוק מרבה הבאת ביכורים כהלכתן עם הקריאה.

לאחר שכתבנו כל הנ"ל ראיתי לאחר כמה שנים שיצא לאור ספר "מילי דמרדכי" להגאון ר' מרדכי יהודה ליב זקש זצ"ל (ירושלים תשנ"ד) בסימן נ"ו עמ' רס"ז, שהביא בשם הגאון ר' פסח צבי פראנק זצ"ל שכתב בחוברת "תורת ארץ ישראל" (שנה ב' סימן נ"ט) לתרץ דעת רש"י המחייב שביעית בביכורים. שהרי מפורש במשנה בביכורים פ"ד, מ"ד: "שהביכורים ניקנין במחובר לקרקע ועושה אדם כל שדהו ביכורים". היינו שקריאת שם ביכורים על הפירות נעשה בעודם מחוברים לקרקע לפני שהביכורים הם פירות הראויים לאכילה. וכן שנינו בירושלמי פ"ג דביכורים ה"א דרבנן ס"ל שאפילו קרא עליהן שם בעודם בוסר ופגין קדשו ונעשו ביכורים גמורים לכל דבר. דרבנן דרשי: "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה" - "בשעת הבאה

פרי, הא בשעת הפרשה אפילו בוסר ואפילו פגין. ואילו קדושת שביעית אינה חלה על הפירות עד שיהיו ראויים לאכילה כשביעית פ"ד, מ"ז. נמצא כי מאחר שקריאת שם לביכורים קדמה לקדושת שביעית נוהגת מצות בביכורים גם בשביעית.

ועל פי זה דוחה הגרפ"צ פראנק זצ"ל הראיה שהביאו מהמשנה בביכורים פ"ד, מ"ד שלא חשיב שם החילוק הנוסף בין ביכורים לתרומות ומעשרות שביכורים נוהג בשביעית מה שאין כן תרומה, ומוכח דגם ביכורים אינו נוהג בשביעית. דהא לעיל במשנה שם נאמר: "שהביכורים נקנין במחובר לקרקע" משא"כ תרומה, א"כ המשנה כבר כתבה הנפק"מ בין תרומה לביכורים שביכורים חלים בעודם מחוברים לקרקע, ואין צריך לומר שבשביעית נוהג ביכורים דמה שקדושתם חלה קודם שביעית זה גופא שהביכורים נוהגים בשביעית.

ועיין לעיל שכתבנו שלדעת רש"י שביעית אפקעתא דגברא ומשום הכי כל עוד שלא הפקיר לא חל ההפקר וא"כ יכול קודם להפריש ביכוריו ואח"כ יפקיר השדה. וראיתי בספר "אוצר יסודי שביעית" הני"ל עמ' ס"ה שהקשה אם יאחר הפקרו רק לאחר שיפריש הביכורים לכאורה מבטל בזה כל רגע ממצות "ונטשתה". אמנם כתב לתרץ עפ"י דברי הגר"פ פראנק דמצות ביכורים חלים בהפרשה במחובר לקרקע עוד קודם שראויים לאכילה ואז עדיין לא חייב להפקיר הפירות דעדיין לא חלה עליהם קדושת שביעית, א"כ לא קשה דאין ההפקר מתאחר דלעולם קדמו הביכורים לשביעית.

אלא שהגרמ"ל זקש שם העיר שיש כאן שאלה אחרת. שהרי נאמר בתורה ראשית "בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך", וכל מקום שנאמר "ראשית" צריך שיהיו שייריה ניכרים (פסחים לג, ע"ב), וכאן בביכורים שקריאת שם במחובר לפני שהוא ראוי לאכילה, זה אינו אלא לענין קריאת שם בלבד, אבל לענין הבאה צריך להביא פרי לכולי עלמא כמפורש בירושלמי לעיל. מעתה כיוון שבשעת הבאת הביכורים הם פירות גמורים וכן כל יתר הפירות שבשדה הם בשעת הבאה גמורים לאכילה וכל הפירות נתקדשו בקדושת שביעית, והם הפקר כדן שמיטה, וא"כ על מה הוא מביא ביכורים הללו? והרי אמרה תורה "ראשית בכורי אדמתך תביא", וכאן אין לו שום פרי ואין כאן "ראשית" ששייריה ניכרים! אבל זה אינו קשה שהרי קיימ"ל במשנה "עושה אדם כל שדה בכורים" ולא צריך שיהיו שייריה ניכרים בביכורים, כמו בתרומה לפיכך "ראשית" הנאמר בביכורים צריך לדרשה אחרת.

והביא ראה ממכילתא דרשב"י (הוצאת הרי"ע אפשטיין, עמ' 219) וז"ל: "ראשית – נאמר כאן ראשית ונאמר להלן ראשית, יכול מה ראשית האמור להלן עד שישייר מקצת אף ראשית האמור כאן עד שישייר מקצת? מנין שאם רוצה אדם לעשות כל שדה ביכורים עושה? ת"ל בכורי אדמתך, א"כ למה נאמר ראשית – ליתן בהם כוח ראשית שיהיו קודמין לתרומה".

נמצא שבדברי המשנה: "שהביכורים נקנין במחובר לקרקע ועושה כל שדה בכורים" נרמז שבשביעית נוהגת מצות ביכורים, מאחר שקדושת הביכורים חלה לפני שחלה קדושת שביעית וא"כ שייריה ניכרים. אלא שבסוף דבריו מסתפק שם אם הכהן שיקבל פירות אלו יצטרך לנהוג בהם קדושת שביעית, ומסיק שיש בהם גם קדושת

שביעית, עי"ש.

בספר "חזון איש" ערלה סימן י"א ס"ק י"ח כתב לצדד שבשנת השביעית פטור בעל השדה מלהביא ביכורים שהרי הפירות הפקר, ואם זוכה בעלים בפירות כזכי אחר דמי, ואין אלו פירות שזכה מאדמתו כיוון שאין הפירות שלו. והא דכתב רש"י בפי משפטים (כ"ג, יט): "לך השביעית חייבת בצכורים"? כתב החזו"א ביאור חדש בדברי רש"י וז"ל:

"נראה דלאו פירות שביעית קאמר אלא פירות שחנטו קודם ראש השנה של שביעית, ותבואה שהביאה שליש קודם ר"ה של שביעית ולקטן בשביעית את הפירות וקצרן בשביעית התבואה ומביאן אחר העצרת. וסלקא דעתן כיון שאין שנה זו שנת שמחה ואסיפה של תבואה ופירות - אף אותן שאין בהם קדושת שביעית והן שלו לא יביא, קמ"ל דאף שביעית חייבת בביכורים (רק במקרה כזה). ולכן סיים רש"י כיצד אדם נכנס לתוך שדהו וכי כורך עליה גמי ומקדישה, לאשמעינן דפירות שהוא בעלים עליהם איירי. דאי אותן של הפקר אינו בעלים להקדישה ואינו נכנס לתוך שדהו אלא לתוך שדה הפקר. ואף שגוף הקרקע שלו - רהיטת שימוש הלשון על בעלות הפירות". ומש"כ שפירות שביעית אינו בעלים להקדישה בנתינת גמי לסימן שהם ביכורים, כבר כתבנו לעיל שלדעת בעל "שושנים לדוד" אדרבה כל נתינת הסימן על הפרי הראשון שביכר הוא שלא יטלום אחרים וידעו שהוא הוקדש לביכורים ואגב שביעית עשו תקנה לכל שנות השמיטה.